

การมีส่วนร่วมของธุรกิจชุมชนในการจัดทำบัญชี

Participation of Community Enterprise by Accounting

วรลักษณ์ วรรณโล¹
Woralak Wannalo¹

บทคัดย่อ

การบัญชี คือ การเก็บรวบรวม บันทึก จำแนก และสรุปผลข้อมูลอันเกี่ยวกับเหตุการณ์ในรูปของตัวเงิน รอบระยะเวลาหนึ่ง การบันทึกบัญชีต้องเป็นไปตามมาตรฐานการรายงานทางการเงินของแต่ละประเภทกิจการ และต้องมีรายงานย่อว่าแต่ละงบการเงินต้องมีรายการอะไรบ้างตามที่กำหนดไว้ 5 แบบ

ธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนจึงมีความสำคัญ เพราะสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม ให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ และสร้างความเป็นธรรมในสังคมเพื่อลดช่องว่างรายได้ระหว่างกลุ่มคน และพื้นที่ต่างๆ เพราะช่วยให้เศรษฐกิจของชาติมีความเจริญก้าวหน้ามั่นคง มาตรฐานการดำเนินชีวิตดีขึ้น ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สร้างรายได้ อาชีพมั่นคงยั่งยืน ยกกระดับคุณภาพชีวิตให้อยู่ดีมีสุข การจัดทำบัญชีเป็นหน้าที่หนึ่งที่ธุรกิจชุมชนต้องทำเพื่อจะได้ทราบผลการดำเนินงานในรอบระยะเวลาหนึ่ง ข้อมูลทางการเงินที่ได้จากการจัดทำบัญชีเป็นประโยชน์ในการตัดสินใจ

ปัญหาที่ส่งผลต่อการจัดทำบัญชีธุรกิจชุมชนคือผู้ทำบัญชีไม่มีความรู้ ไม่ถนัด เพราะไม่ได้จบทางบัญชี เพื่อลดปัญหาที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการจัดทำบัญชีให้เหมาะสมกับธุรกิจชุมชน ตรงความต้องการของชุมชน โดยกระบวนการให้ธุรกิจชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมตัดสินใจ เกิดการยอมรับ ปฏิบัติได้จริง รายงานที่ได้มีความถูกต้อง ความครบถ้วน และทันเวลา ยืดหยุ่นสอดคล้องต่อความต้องการ การใช้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการวางแผนในอนาคต ธุรกิจชุมชนอยู่รอดอย่างมีความสุขและยั่งยืน มีใช้หน่วยงานที่กำกับดูแลเป็นผู้กำหนดให้อย่างเช่นทุกวันนี้

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, ธุรกิจชุมชน, การบัญชี

¹ สำนักวิชาบัญชี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

¹ School of Accounting, Chiangrai Rajabhat University

* Corresponding author. Tel. 081-2883216 E-mail: woraluk2508@hotmail.com

Abstract

Accounting involves collecting, recording, categorizing, and summarizing the financial data in a certain period of time. Accounting recording must comply with the standards of financial report of each business categories and must show the brief particulars in the financial statement 5 types of the summary report.

Community business or community enterprise holds vital role in strengthening the community and society to underpin strong foundation of the country. In addition, community enterprise promotes equal balance in the community in reducing the income gap among people of different socio-economic groups and from different geographical areas. Also, the community enterprise encourages the advancement in technology and thus creates new sources of income, promote stable career choices, and uplift the quality of life for peaceful outcome. Accounting recording is, therefore, hold an important function for the community enterprise and must be fulfilled to understand the overall picture of business performance in a certain period of time. The data obtained from accounting record provides the community enterprise operators the sound financial data for accurate decision making.

However, one of the perceived problem regarding accounting recording for the community enterprise is the lack of personnel who are knowledgeable in accountancy. In order to fill this gap, formulating practical accounting model suitable for the community enterprise with the participation from the community, as they could join in to think, act, and participate in the accountancy processes, would provide the community the accurate and practical data that can be used for planning and surviving the community enterprise in healthy and sustainable manner without relying only on the supervising government units like the current ongoing situation.

Keywords: participation, community enterprise, accounting

ความหมายของการจัดทำบัญชี

การจัดทำบัญชีทุกท่านก็จะคิดถึงงบที่กรายได้และรายจ่ายเพื่อหากำไรขาดทุนจากการประกอบกิจการ การบันทึกบัญชีนั้นจะต้องบันทึกการแต่ละประเภทกิจการเป็นไปตามมาตรฐานการรายงานทางการเงิน สำหรับแต่ละประเภทกิจการที่ออกโดยสภาวิชาชีพบัญชี และรายงานทางการเงินที่จัดทำต้องมีรายการย่อ งบการเงินแตกต่างกันไปตามรูปแบบที่กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ ได้กำหนดไว้ ส่วนความหมายของการบัญชีมีผู้ให้ความหมายแตกต่างกัน ดังนี้

การบัญชี (Accounting) คือ ขั้นตอนของระบบการรวบรวม การวิเคราะห์ และการรายงานข้อมูลทางการเงิน (Pride, Hughes and Kapoor, 1996: 534)

การบัญชี (Accounting) หมายถึง ศิลปะของการเก็บรวบรวม บันทึก จำแนก และทำสรุปข้อมูล อันเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจในรูปตัวเงิน ผลงานขั้นสุดท้ายของการบัญชีก็คือการให้ข้อมูลทางการเงิน ซึ่งเป็นประโยชน์แก่บุคคลหลายฝ่าย และผู้ที่สนใจในกิจกรรมของกิจการ (สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชี

รับอนุญาตแห่งประเทศไทย ซึ่งเรียกรย่อว่า ส.บช. (The Institute of Certified Accountants and Auditor of Thailand: ICAAT))

การบัญชี หมายถึง Accounting is the art of recording, classifying and summarizing in a significant manner and in terms of money, transactions and events which are, in part at least, of financial character and interpreting the results thereof (The American Institute of Certified Public Accountants: AICPA).

วิวัฒนาการการทำบัญชีการเงินของผู้มีหน้าที่จัดทำบัญชีเริ่มด้วยมือ (Manual Accounting System) มาถึงระบบการทำบัญชีการเงินด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางการบัญชี (Electronic Data Processing: EDP) ประเทศไทยมีวิวัฒนาการตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิถุนายน 2475 ก่อให้เกิดความตื่นตัวทางเศรษฐกิจ มีการออกประมวลรัษฎากรจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาและนิติบุคคล การจัดเก็บภาษีเงินได้ของบริษัทจำกัดและห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลจัดเก็บจากยอดกำไรสุทธิในรอบปี ต่อมา พ.ศ. 2482 ได้มีการตราพระราชบัญญัติการบัญชีขึ้น เนื่องจากผู้ประกอบการธุรกิจส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นบริษัท ห้างหุ้นส่วน หรือบุคคลธรรมดา จัดทำบัญชีไม่ได้มาตรฐานหรือไม่จัดทำบัญชี ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ทำให้ผู้ประกอบการที่กำหนดไว้ในกฎหมายต้องจัดทำบัญชีตามกฎหมาย รวมทั้งกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการลงบัญชีไว้อย่างถูกต้อง พระราชบัญญัติการบัญชีฉบับนี้มีข้อบกพร่องบางประการ จึงได้ออกกฎหมายใหม่ในรูปประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 285 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 30 พฤศจิกายน 2515 ต่อมา พ.ศ. 2543 ได้มีการตราพระราชบัญญัติการบัญชี พ.ศ. 2543 ใช้บังคับกฎหมายควบคุมการจัดทำบัญชีจนถึงปัจจุบัน

สาเหตุที่ต้องมีการจัดทำบัญชีเนื่องจากว่ากิจการจะได้รู้ผลการประกอบกิจการในปีที่ผ่านมา ภารกิจการมีกำไรหรือขาดทุนเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการประกอบธุรกิจ รวมทั้งการดำรงอยู่ของกิจการ

ประเภทของการจัดทำบัญชี

สมนา เศรษฐนันท์ (2544) ได้กล่าวถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีและการเงินตามพระราชบัญญัติการบัญชี พ.ศ. 2543 ว่า ผู้มีหน้าที่จัดทำบัญชีที่เป็นบริษัทจำกัด และบริษัทมหาชน จำกัด ต้องจัดทำบัญชีดังต่อไปนี้ให้ครบถ้วนถูกต้อง ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในประกาศกรมทะเบียนการค้า เรื่องกำหนดชนิดของบัญชีที่ต้องจัดทำ ข้อความ และรายการที่ต้องมีในบัญชี ระยะเวลาที่ต้องลงรายการในบัญชี และเอกสารประกอบการลงบัญชี ดังนี้

บัญชีรายวัน ได้แก่ บัญชีเงินสด บัญชีธนาคาร แยกเป็นแต่ละเลขที่บัญชีธนาคาร บัญชีรายวันชื่อ บัญชีรายวันขาย และบัญชีรายวันทั่วไป

บัญชีแยกประเภท ได้แก่ บัญชีแยกประเภทสินทรัพย์ หนี้สิน ทุน รายได้ และค่าใช้จ่าย บัญชีแยกประเภท ลูกหนี้ และบัญชีแยกประเภทเจ้าหนี้

บัญชีสินค้า บัญชีรายวัน บัญชีแยกประเภทอื่น และบัญชีแยกประเภทย่อยตามความจำเป็นแก่การทำ บัญชีของธุรกิจ

ผู้ประกอบการในรูปแบบนิติบุคคลจะต้องมีหน้าที่จัดทำงบการเงินประจำปี และนำเสนอต่อกรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ ทุกรอบปีบัญชี โดยธุรกิจประเภทบริษัทจำกัด จะต้องทำงบแสดงฐานะการเงิน งบกำไรขาดทุน งบแสดงการเปลี่ยนแปลงของผู้ถือหุ้น และหมายเหตุประกอบงบการเงิน กรณีเป็นบริษัทมหาชนจำกัด ต้องทำเพิ่มอีกงบคืองบกระแสเงินสด

ในเรื่องการจัดทำงบการเงินนั้น กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ กำหนดรายการย่อว่าต้องมีรายการอะไรบ้างในงบการเงิน ดังนี้ (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์, 2554)

- ห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 1
- บริษัทจำกัด ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 2
- บริษัทมหาชนจำกัด ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 3
- นิติบุคคลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายต่างประเทศ ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 4
- กิจการร่วมค้าตามประมวลรัษฎากร ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 5

การจัดทำบัญชีธุรกิจชุมชนในปัจจุบันจะไม่สามารถสรุปผลได้ว่าแต่ละปีธุรกิจชุมชนดำเนินงานแล้วผลดำเนินงานมีกำไรหรือขาดทุน เนื่องจากผู้จัดทำบัญชีของธุรกิจชุมชนไม่มีความรู้ทางด้านบัญชี การศึกษาน้อยส่งผลให้ขาดข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจในการบริหารงานของธุรกิจชุมชน

บทบาทของธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชน (Small and Micro Community Enterprise: SMCE) ธุรกิจชุมชนสามารถแยกชนิดตามลักษณะการประกอบการโดยมีธุรกิจชุมชนที่จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนทั่วประเทศจำนวน 28,296 แห่ง เกิดมาจากนโยบายรัฐบาลที่ต้องการแก้ปัญหาหนี้สินของประชาชน ดังที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ซึ่งเน้นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานในการพัฒนาที่สำคัญของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจชุมชน เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงภายในชุมชน รวมทั้งพัฒนาระบบการบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชนควบคู่ไปกับการสร้างผู้ประกอบการรายใหม่ให้สอดคล้องกับ ความหลากหลายของชุมชนเพื่อลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจธุรกิจ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2549: 65) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ยุทธศาสตร์สร้างความเป็นธรรมในสังคม เป้าหมายเพื่อลดช่องว่างรายได้ระหว่างกลุ่มคนและพื้นที่ต่างๆ เนื่องจากร้อยละ 10.20 ของเด็ก และร้อยละ 10.90 ของผู้สูงอายุเป็นคนยากจน จำนวนคน 4.5 ล้านคนของประชากรยากจน อยู่ในชนบท ร้อยละ 53.00 ของคนจนทั่วประเทศ ทำงานในภาคเกษตรกรรม และร้อยละ 52.20 ของคนจนทั่วประเทศ อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม, 2554: 80) ธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนจึงมีความสำคัญเพราะช่วยให้เศรษฐกิจของชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคง ทำให้ประชาชนมีมาตรฐานการดำเนินชีวิตดีขึ้น ทำให้รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้น ช่วยแก้ปัญหาทางสังคมและทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งคือการให้ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกันประกอบกิจการด้านการผลิตสินค้าและบริการ เป็นการสร้างรายได้และเป็นการพึ่งพาตัวเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ตามนโยบายขจัดความยากจนของประเทศ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร) และมีผู้ให้ความหมายของธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนแตกต่างกัน

กรมส่งเสริมการเกษตร (2548: 2) ได้ให้คำนิยามคำว่า ธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการขนาดเล็กและขนาดจิ๋วเพื่อจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งพาตัวเองและความเพียงพอของครอบครัวและชุมชน ทุนในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืนยังประโยชน์ให้ชุมชน ผู้เป็นเจ้าของธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจนั้น

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการ ซึ่งรวมถึงกระบวนการจัดการการผลิตและทรัพยากรทุกขั้นตอนโดยมีภูมิปัญญาขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายขององค์กรชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมีได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทางสังคม ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนและความสงบสุขของสังคมด้วย (วิชิต นันทสุวรรณ, 2547: 28)

วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการโดยชุมชนที่มีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งด้านการผลิต การค้า และการเงิน และต้องการใช้ปัจจัยการผลิตนี้ให้เกิดดอกผลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ด้านเศรษฐกิจคือการสร้างรายได้และอาชีพ ด้านสังคมคือการยึดโยงร้อยรักร่วมกันและเป็นครอบครัวและชุมชนให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ แบ่งทุกข์แบ่งสุขซึ่งกันและกัน โดยผ่านการประกอบการและกระบวนการของชุมชน (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล, 2545: 38-39)

สำหรับความหมายของวิสาหกิจชุมชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 นั้น วิสาหกิจชุมชน หมายความว่า กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินงานโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นรูปนิติบุคคล ในรูปใดหรือไม่เป็นนิติบุคคลเพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนประกาศกำหนด

วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise) คือ กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน (กรมสรรพากร, 2557: <http://www.rd.go.th>)

ผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนโดยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรจะนำวัตถุดิบในท้องที่ของตนเองและใกล้เคียงมาทำเป็นสินค้า ทำบัญชีและการเงินเองจึงทำให้ขาดความรู้ทางด้านบัญชีเนื่องจากวิชาชีพบัญชีเป็นวิชาชีพเฉพาะที่ต้องมีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านตามที่หน่วยงานที่ควบคุมคือสภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์ กำหนดไว้

ความสำคัญของการจัดทำบัญชีในธุรกิจชุมชน

จากความหมายของการบัญชีและธุรกิจชุมชนข้างต้น พอสรุปได้ว่า การบัญชีธุรกิจชุมชน คือ การเก็บรวบรวม บันทึก จำแนก และทำการสรุปผลข้อมูลอันเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจในรูปของตัวเงินของคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการภายในชุมชน ระหว่างชุมชนในระยะเวลาหนึ่ง และผลงานขั้นสุดท้ายของการบัญชี คือ การให้ข้อมูลทางการเงินที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลภายนอกชุมชนและภายในกิจการชุมชน เพื่อการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

การทำบัญชีของธุรกิจชุมชน เจ้าของเป็นผู้จัดทำบัญชีด้วยตนเอง ระดับการศึกษาต่ำ ไม่ได้เรียนหนังสือจัดทำด้วยมือและใช้สมุดเงินสด ไม่มีความรู้ด้านเทคโนโลยี จึงทำให้ขาดความถนัดขาดประสบการณ์ในด้านการจัดทำบัญชีและด้านเทคโนโลยี เนื่องจากการจัดทำบัญชีที่ต้องทำเป็นระบบ แบบแผน เป็นขั้นตอนเป็นกระบวนการที่ชัดเจน สอดคล้องกับที่สุภาพร เฟ่งพิศ (2553: บทคัดย่อ) กล่าวไว้ว่า การจัดทำบัญชีธุรกิจชุมชนมีปัญหาสาเหตุเนื่องจากจัดทำบัญชีเองและผู้จัดการบัญชีไม่ได้จบสาขาวิชาชีพบัญชี จึงขาดความรู้ด้านวิชาชีพบัญชีและด้านการวางระบบบัญชี จึงมีหน่วยงานกำกับดูแลกำหนดว่าการจัดทำงบการเงินแต่ละรูปแบบธุรกิจต้องทำเป็นรูปแบบใดตามประกาศกรมพัฒนาธุรกิจการค้า เรื่อง รายการย่อที่ต้องมีในงบการเงินของกิจการ ต้องทำตามแบบที่กำหนดไว้มี 5 แบบ คือ ห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนด

ในแบบ 1 บริษัทจำกัด ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 2 บริษัทมหาชนจำกัด ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 3 นิติบุคคลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายต่างประเทศ ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 4 และกิจการร่วมค้าตามประมวลรัษฎากร ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 5 (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์, 2554: 3-51)

ผลการจัดทำบัญชีที่มีผลต่อธุรกิจชุมชน

จากการศึกษางานวิจัยพบว่า มีปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการจัดทำบัญชีมากมาย เช่น

สุวรรณ หวังเจริญเดช (2548) การปรับตัวของนักบัญชีภายใต้การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีวิชาชีพ พบว่าผลกระทบต่อวิชาชีพบัญชีมีทั้งผลกระทบภายในและภายนอก เช่น การเกิดธุรกรรมใหม่ๆ มาตรฐานการรายงานทางการเงินมีแนวโน้มผสมผสานความรู้และทักษะในศาสตร์และแขนงวิชาอื่นๆ เช่น การเงิน เศรษฐศาสตร์ การประเมินราคาของสินทรัพย์ แนวคิดทางบัญชีเปลี่ยนจาก Income Statement Approach เป็น Balance Sheet Approach และบทบาทนักบัญชีเปลี่ยนจาก Transaction เป็น Consultative จึงทำให้นักบัญชีต้องมีความตื่นตัวและแสวงหาความรู้ในศาสตร์อื่นที่เกี่ยวข้อง เรียนรู้แหล่งที่มาและที่ไปของข้อมูล และกระบวนการของการเกิดรายการ ปรับตัวให้ทันเทคโนโลยีสารสนเทศที่เปลี่ยนแปลงไป ปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง พัฒนาขอบเขตหน้าที่งาน เข้าใจและออกแบบฐานข้อมูล รับฟังเหตุผลและความคิดเห็นผู้ร่วมงาน และใฝ่รู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ

ศิริพร ศิริปัญญาวัฒน์ และคณะ (2550) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองในภาคเหนือ พบว่าประชาชน รัฐบาล และธนาคารมีผลต่อการดำเนินงาน

อัมพร เทียงตระกูล (2551) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของความรู้ความสามารถของนักบัญชี การสนับสนุนของผู้บริหารและแรงกดดันจากสังคมที่มีต่อประสิทธิภาพการบัญชีสิ่งแวดล้อมของธุรกิจที่ได้รับ ISO 14001 สาขาอุตสาหกรรมการผลิตในประเทศไทย พบว่าสิ่งที่มีผลต่อประสิทธิภาพการบัญชี คือ ความเชี่ยวชาญในการจัดทำบัญชีมาจากการฝึกปฏิบัติบ่อยๆ ความรู้ความสามารถของนักบัญชี การสนับสนุนของผู้บริหาร และแรงกดดันทางสังคม

สุภาพร เฟ่งพิศ (2553) ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาในการจัดทำบัญชีของสำนักงานบัญชีในกรุงเทพมหานคร พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 30-39 ปี การศึกษาจบระดับปริญญาตรี มีประสบการณ์การทำงานด้านบัญชีมากกว่า 10 ปีขึ้นไป มีหน้าที่ในการจัดทำบัญชี ออกแบบงบการเงินและจัดทำรายงานภาษียื่นกรมสรรพากร สำนักงานบัญชีส่วนใหญ่เป็นคณะบุคคล เปิดดำเนินการมากกว่า 15 ปี ผลการศึกษาการใช้ความรู้ด้านวิชาชีพบัญชีของผู้ทำบัญชีในสำนักงานบัญชี พบว่ามีการใช้ความรู้ทางด้านการทำบัญชีมากที่สุดในการจัดทำงบการเงิน ได้แก่ งบกำไรขาดทุน งบแสดงฐานะการเงิน งบกระแสเงินสด รองลงมาเป็นการใช้ความรู้ด้านวิชาชีพด้านการบัญชีภาษีอากรในการยื่นแบบภาษีเพื่อนำส่งกรมสรรพากร และ การใช้ความรู้วิชาชีพด้านการศึกษาและเทคโนโลยีการบัญชี ในการใช้โปรแกรมสำเร็จรูปต่างๆ สำหรับปัญหาในการจัดทำบัญชีพบว่า การปฏิบัติตามมาตรฐานการบัญชีมีปัญหามากที่สุด รองลงมาเป็นปัญหาในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศในการทำบัญชี และปัญหาความยุ่งยากจากการถูกตรวจสอบการทำบัญชีโดยเจ้าพนักงานกรมสรรพากร การศึกษาการเปรียบเทียบข้อมูลส่วนบุคคลและสถานประกอบการ พบว่าเพศและระดับการศึกษามีผลต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในการจัดทำบัญชี ในขณะที่อายุและประสบการณ์

การทำงาน ระยะเวลาการเปิดดำเนินงานและจำนวนลูกค้าที่ให้บริการ ไม่มีผลต่อปัญหาในการจัดทำบัญชี การเปรียบเทียบการใช้ความรู้ที่มีผลต่อปัญหาในการจัดทำบัญชี ได้แก่ การใช้ความรู้ด้านวิชาชีพบัญชีบริหาร และการใช้ความรู้ด้านการวางระบบบัญชีที่มีผลต่อปัญหาทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการประสานงานกับลูกค้า ด้านการปฏิบัติงานของผู้ทำบัญชี ด้านการปฏิบัติตามมาตรฐานการบัญชี ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศในการทำบัญชี และด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำบัญชี

ภรทิพย์ นิลมณี (2551) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา: อำเภอ นาทม่อม จังหวัดสงขลา พบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนอำเภอ นาทม่อม จังหวัดสงขลา มีการจัดทำบัญชีทุกกลุ่ม โดยส่วนใหญ่จะทำบัญชีรับ-จ่ายเงินสดอย่างง่าย ซึ่งใช้เกณฑ์เงินสดในการบันทึกบัญชีเพื่อสรุปผลกำไรขาดทุนของกลุ่ม ทั้งนี้ตามหลักบัญชีนั้น ข้อมูลดังกล่าวยังไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงกำไรขาดทุนและฐานะทางการเงินที่แท้จริงของกลุ่ม ปัญหาสำคัญของการจัดทำบัญชี ได้แก่ ไม่มีการบันทึกบัญชีเกี่ยวกับสินทรัพย์ของกลุ่มไว้ เอกสารที่ใช้ประกอบการบันทึกบัญชีไม่ครบถ้วน เอกสารขาดความน่าเชื่อถือ และการจัดทำบัญชีจะเป็น การรวบรวมและจดบันทึกซึ่งเป็นแค่เพียงขั้นตอนหนึ่งของการทำบัญชีเท่านั้น ปัญหาเหล่านี้ทำให้ไม่สามารถ นำข้อมูลทางบัญชีไปจำแนก และสรุปผลให้ทราบถึงผลการดำเนินงานที่แท้จริงและฐานะทางการเงินของกลุ่มได้ ปัญหาดังกล่าวเกิดจากผู้ทำบัญชีไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการทำบัญชีซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อ ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชน ควรออกแบบ รูปแบบการจัดทำบัญชีอย่าง ที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนนำไปปฏิบัติได้ เป็นรูปแบบที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกำไรขาดทุน และฐานะทางการเงิน

วัชรวิทย์ อ้นวิวัฒน์ (2554) ศึกษาเรื่อง ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีวิสาหกิจชุมชนในจังหวัด นครศรีธรรมราช พบว่าความร่วมมือและการประสานงานเป็นอุปสรรคในการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชน จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการจัดทำบัญชีมีมากมาย ซึ่งปัญหาที่สำคัญที่พบในธุรกิจชุมชน คือ ผู้ทำบัญชีมิได้มีความรู้ความถนัดด้านทำบัญชี จึงมีผลต่อความรู้ความถนัดด้านทำบัญชี ส่วนผู้ทำบัญชีของ ธุรกิจชุมชนไม่ได้จบทางบัญชี (ภรทิพย์ นิลมณี, 2551) และ (สุภาพร เฟ่งพิศ, 2553) การทำความเข้าใจ ในข้อมูลที่จะนำมาบันทึกบัญชีนั้นจึงวิเคราะห์ผิดพลาด คลาดเคลื่อน ตรงกันข้ามกับธุรกิจขนาดใหญ่ที่ผู้ทำบัญชี ต้องจบสาขาทางการบัญชีและผู้ทำบัญชีต้องขึ้นทะเบียนเป็นผู้ทำบัญชีกับกรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ ทุกปีต้องมีการอบรมความรู้ต่อเนื่องในการประกอบอาชีพบัญชี ผู้ทำบัญชีของธุรกิจแต่ละธุรกิจจะเข้าใจ และทราบลักษณะการเกิดรายการของธุรกิจแต่ละธุรกิจว่าเป็นอย่างไร ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าการให้ชุมชน มีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการจัดทำบัญชีที่มาจากชุมชนเป็นผู้ดำเนินการคิดค้นเองมิใช่หน่วยงานที่กำกับดูแล เป็นผู้กำหนดมาให้ทำอย่างเช่นทุกวันนี้ เพื่อลดปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดทำบัญชีของชุมชนและเพื่อให้ชุมชน ยอมรับในวิธีการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนด การมีส่วนร่วมในการจัดทำบัญชีของธุรกิจชุมชนโดยให้การ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมตัดสินใจ ให้เหมาะสมกับแต่ละประเภทธุรกิจและตรงกับความต้องการ ของชุมชน โดยทำเป็นหลักสูตรฝึกอบรม/สัมมนาเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีที่ธุรกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนด เพื่อให้ธุรกิจชุมชนนำไปปฏิบัติได้จริง และรายงานที่ได้มีความถูกต้อง มีความครบถ้วน และทันเวลา ยืดหยุ่น สอดคล้องต่อความต้องการการใช้ข้อมูลของธุรกิจชุมชนนั้นๆ เพื่อประโยชน์ในการวางแผนในอนาคตของธุรกิจ ชุมชนให้อยู่รอดได้อย่างมีความสุขในสภาพสังคมประเทศที่กำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ

บทวิเคราะห์

แนวคิดทฤษฎีบัญชีที่ว่า การบันทึกบัญชีนั้นต้องเป็นไปตามหลักการบัญชีคู่ คือ การบันทึกรายการในสมุดรายวันขั้นต้นทางด้านเดบิตและเครดิตด้วยจำนวนตัวเลขที่เท่ากันนั้นเพื่อให้ถูกต้องตามสมการบัญชีคือ สินทรัพย์ = หนี้สิน + ส่วนของเจ้าของ เหมาะสมสำหรับกิจการธุรกิจที่มีระบบบัญชีที่ดีและผู้มีความรู้เกี่ยวกับบัญชีเป็นผู้จัดทำบัญชี เป็นระบบบัญชีที่กำหนดจากบนลงล่างโดยหน่วยงานที่กำกับดูแล สำหรับธุรกิจชุมชนเป็นการยากมากที่จะเข้าใจในการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชี และมีความกลัวเกี่ยวกับการทำบัญชี ในกรณีที่ทำบัญชีอยู่แล้วก็ไม่มีความรู้ที่จะแยกรายการตามสมการบัญชีได้ ผู้เขียนจึงเสนอวิธีให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการทำบัญชีเพื่อสร้างความเข้าใจง่ายขึ้นและลดความกลัวที่มีต่อการจัดทำบัญชีโดยร่วมคิด ร่วมทำร่วมรับผิดชอบ และร่วมตัดสินใจในการกำหนดวิธีการบันทึกบัญชีของชุมชนเองเป็นการกำหนดจากส่วนล่างขึ้นไประดับบน ในลักษณะของการมีส่วนร่วมของธุรกิจชุมชนในการกำหนดหลักสูตรฝึกอบรมการจัดทำบัญชีสำหรับธุรกิจชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย เอกสารแบบฟอร์มที่ต้องมีในธุรกิจ รายงานที่ต้องจัดทำที่ตรงกับความต้องการใช้ของแต่ละประเภทธุรกิจ ไม่ว่าจะกิจการผลิต กิจการให้บริการ กิจการขายสินค้า และระยะเวลาการฝึกอบรมที่ธุรกิจชุมชนต้องการ น่าจะเป็นทางออกที่ดีสำหรับธุรกิจชุมชน เพราะแต่ละชุมชนมีปัญหาทางการปฏิบัติไม่เหมือนกัน พอทราบปัญหาหรือปัจจัยจึงทำการวางแผนและมีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการจัดทำบัญชีสำหรับธุรกิจชุมชน นำไปปฏิบัติ สามารถปฏิบัติได้เพราะชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการจัดทำบัญชีของธุรกิจชุมชนเอง

ผู้ทำบัญชีของธุรกิจชุมชน เจ้าของทำบัญชีด้วยตนเองจัดทำด้วยมือและใช้สมุดเงินสด ระดับการศึกษาต่ำไม่ได้เรียนหนังสือ ขาดความถนัดขาดประสบการณ์ในด้านการจัดทำบัญชีและด้านเทคโนโลยี เนื่องจากการจัดทำบัญชีต้องทำเป็นระบบ แบบแผน เป็นขั้นตอน เป็นกระบวนการที่ชัดเจน สอดคล้องกับที่สุภาพร เฟ่งพิศ (2553: บทคัดย่อ) กล่าวไว้ว่า การจัดทำบัญชีธุรกิจชุมชนขนาดเล็กมีปัญหาสาเหตุเนื่องจากจัดทำบัญชีเองและผู้จัดทำบัญชีไม่ได้จบสาขาวิชาบัญชีจึงขาดความรู้ด้านวิชาชีพบัญชีและด้านการวางระบบบัญชี จึงมีหน่วยงานกำกับดูแลกำหนดว่าการจัดทำงบการเงินแต่ละรูปแบบธุรกิจต้องทำเป็นรูปแบบใดตามประกาศกรมพัฒนาธุรกิจการค้าเรื่องรายการย่อว่าในงบการเงินต้องมีรายการอะไรบ้างตามแบบที่กำหนดไว้มี 5 แบบ คือ ห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 1 บริษัทจำกัด ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 2 บริษัทมหาชนจำกัด ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 3 นิติบุคคลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายต่างประเทศ ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 4 และกิจการร่วมค้าตามประมวลรัษฎากร ต้องมีรายการย่อตามที่กำหนดในแบบ 5 (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์, 2554: 3-51) ทำให้ยากต่อธุรกิจชุมชนในการเข้าใจเรื่องการทำบัญชีที่กำหนดจากหน่วยงานที่กำกับดูแลจากข้างบนลงล่าง ถ้าหากธุรกิจชุมชนเป็นคนกำหนดว่าต้องจัดทำบัญชีอย่างไร รายการอะไรบ้างที่ต้องการ ทำให้สามารถได้ผลสรุปจากข้อมูลที่บ้านที่รายการทางบัญชีตรงกับความต้องการใช้ของธุรกิจชุมชน เป็นการกำหนดวิธีการจัดทำบัญชีจากข้างล่างขึ้นไปด้านบนจะส่งผลให้การทำบัญชีของธุรกิจชุมชนมีความยั่งยืนยาวนาน คนทำบัญชีของธุรกิจชุมชนรวมทั้งธุรกิจชุมชนมีความสุข

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปได้ว่ามีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 เขตพื้นที่การศึกษา ควรนำความรู้เรื่องบัญชีสำหรับธุรกิจชุมชนโดยแยกเป็นแต่ละประเภทธุรกิจ บรรจุเข้าไปในแผนการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษา

1.2 สภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์ ควรกำหนดมาตรฐานการรายงานทางการเงิน สำหรับธุรกิจชุมชนโดยแยกเป็นแต่ละประเภทธุรกิจ

1.3 ชุมชน หน่วยงานนอกเหนือที่กำกับดูแลธุรกิจชุมชน เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด พัฒนาชุมชน ควรกำหนดเป็นนโยบายให้ความรู้แก่ธุรกิจชุมชนในการจัดทำบัญชีโดยแยกเป็นแต่ละประเภทธุรกิจ

2. ข้อเสนอแนะเชิงการนำไปใช้

2.1 หน่วยงานที่กำกับดูแลธุรกิจชุมชน เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท เทศบาล องค์การส่วนท้องถิ่น ควรกำหนดหลักสูตรให้ความรู้ทางด้านบัญชี แก่ธุรกิจชุมชนโดยแยกเป็นแต่ละประเภทธุรกิจ

2.2 หน่วยงานด้านการศึกษา เช่น เขตพื้นที่การศึกษา โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ควรบรรจุ ความรู้เรื่องมาตรฐานการรายงานทางการเงินสำหรับธุรกิจชุมชนโดยแยกเป็นแต่ละประเภทธุรกิจเข้าไป ในแผนการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษา โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย

2.3 สภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์ ควรกำหนดมาตรฐานการรายงานทางการเงินสำหรับ ธุรกิจชุมชนโดยแยกเป็นแต่ละประเภทธุรกิจไว้เพื่อเป็นมาตรฐานในการปฏิบัติงาน

3. ข้อเสนอแนะเชิงวิจัย

3.1 ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาวิธีการจัดทำบัญชี สำหรับธุรกิจชุมชนรูปแบบอื่นๆ

3.2 ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนาเป็นโปรแกรมการบันทึกบัญชีสำหรับธุรกิจชุมชนโดยแยกเป็น แต่ละประเภทธุรกิจ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงพาณิชย์, กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2543). พระราชบัญญัติการบัญชี พ.ศ. 2543. นนทบุรี _____ . (2554). “คำชี้แจงกรมพัฒนาธุรกิจการค้าเรื่องกำหนดรายการย่อที่ต้องมีในงบการเงิน พ.ศ. 2554”, สืบค้นเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2554.

กลุ่มส่งเสริมพัฒนาการบัญชีชุมชน แนวทางการปฏิบัติงานโครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนปี 2556. สำนักงานส่งเสริมพัฒนาการบัญชีและถ่ายทอดเทคโนโลยี

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2548). “ความหมายของวิสาหกิจชุมชน”, สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2557, จาก <http://www.sceb.doae.go.th>

กรมสรรพากร. (2557). “คู่มือภาษีสำหรับวิสาหกิจชุมชน”, สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2557, จาก <http://www.rd.go.th>

- เกษตรจังหวัดเชียงราย. (2554). “ธุรกิจชุมชนขนาดเล็กในท้องที่จังหวัดเชียงราย จากฐานข้อมูลธุรกิจขนาดเล็กในจังหวัดเชียงราย 68 ราย”, สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2557, จาก <http://www.Thaitambon.com>
- ภรทิพย์ นิลมณี. (2551). *รูปแบบการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา: อำเภอหนองม่อม จังหวัดสงขลา*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- เมธากุล เกียรติกระจาย และศิลปพร ศรีจันเพชร. (2544). *ทฤษฎีการบัญชี*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โยธิน แสงวดี. (2530). “การสนทนากลุ่ม”, *วารสารวิธีวิทยาการวิจัย*, 2 (3), 12-37. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วัชรวิทย์ อ้นวิวัฒน์. (2554). *ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช*. การค้นคว้าอิสระวิชาเอกการบัญชี คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- วิชิต นันทสุวรรณ. (2547). “วิสาหกิจชุมชนท้องถิ่นกับการพัฒนาประเทศ”, สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2557, จาก <http://atitha.yapan.blogspot.com>
- ศิริพร ศิริปัญญาวัฒน์ และคณะ. (2550). *ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในภาคเหนือ*. สำนักงานภาคเหนือ ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- สภาวิชาชีพบัญชีในพระบรมราชูปถัมภ์. (2554). *มาตรฐานการรายงานทางการเงิน*. กรุงเทพฯ. _____ (2540-2544). *มาตรฐานการบัญชี*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลิฟวิง จำกัด.
- _____. (2554). *นิยามศัพท์ มาตรฐานการรายงานทางการเงิน*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลิฟวิง จำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10*.
- _____. *สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม*. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11*.
- สุภาพร เฟ่งพิศ. (2553). “ปัญหาในการจัดทำบัญชีของสำนักงานบัญชีในกรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น”, สืบค้นเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2557, จาก <http://www.basju.net/jum/research.htm>
- สุมนา เศรษฐนันท์. (2544). *การจัดทำบัญชีและงบการเงินตามพระราชบัญญัติการบัญชี พ.ศ. 2543 (ฉบับสมบูรณ์)*. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค.
- สุวรรณ หวังเจริญเดช. (2548). “การปรับตัวของนักบัญชีภายใต้การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีวิชาชีพ”, สืบค้นเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2557, จาก <http://library.cmu.ac.th>
- อดิน รพีพัฒน์. (2547). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณสุข.
- อภิญา กังสนารักษ์. (2544). *รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิผลระดับคณะของสถาบันอุดมศึกษา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัมพร เทียงตระกูล. (2551). “ผลกระทบของความรู้ ความสามารถของนักบัญชี การสนับสนุนของผู้บริหาร และแรงกดดันจากสังคมที่มีต่อประสิทธิภาพการบัญชีสิ่งแวดล้อมของธุรกิจที่ได้รับ ISO 14001 สาขาอุตสาหกรรมการผลิตในประเทศไทย”, สืบค้นเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2557, จาก <http://www.dpu.ac.th/ltic/page.php?id=5415>